

רבי שמעון אומר: דמאי. מצינו עוד לשון 'דמאי' על ספק מעשר – במכשירין ב, י' המוצא פירות בדרך... מחצה למחצה – דמאי ובר"ש: כלומר ספיקא הוי. [ואינו כ'דמאי' שבכל מקום שהוא כינוי לפירות עם הארץ, ויש לו דינים וקולות מיוחדים מפני שרוב ע"ה מעשרים. וגם אין מפרישים ממנו תרומה גדולה. וע' משנה למלך מעשר ט,א].

כאן בתרומה גדולה כאן בתרומת מעשר... טבלים שאתה לוקח מן העכו"ם אי אתה מפריש מהן תרומת מעשר ונותנה לכהן – והוא הדין לענין מעשר, מפריש ופטור מליתנו ללוי, שאומר לו: באתי מכח מי שאינך יכול לדון עמו (עפ"י רמב"ם תרומות א, יא, ובתשובה של"ו). ורק תרומה גדולה חייב ליתן לכהן – מכך שלא גילתה תורה לפטור אלא בתרומת מעשר (ערמב"ם; לקוטי הלכות).

בחדושי הגר"ח הלוי (תרומות א, יא) מבוארים שני אופנים מדוע לפי האמת נצרכים לסברת 'קאתינא מכח גברא דלא מצי לאשתעויי' וגם ללימוד המיוחד מן הכתוב בתרומת מעשר (כפי שמשמע מלשון הרמב"ם); –

א. עיקר הפטור הוא מצד הסברה, אלא שהכתוב בא לחדש שלא חל עליו חיוב נתינה מחדש, להיותו חוזר ומתחייב כאשר הפירות ברשות ישראל. ודוקא במעשר ובתרומת מעשר גילה הכתוב, ולא בתרומה גדולה.

ב. אילולא שחידש הכתוב הייתי אומר שהטעם שנכרי פטור משום שאינו בר מצוות, אבל אין פטור והפקעה בעצם הפירות, ועל כן אין שייך לפטור את הבא מכחו, כי גם הוא עצמו אינו פטור אלא משום שאינו מצווה – לכך בא הכתוב לחדש פטור בעצם הפירות, שלכן גם כל הבא מכחו פטור. ופטור זה לא נאמר בתרומה גדולה.

והגרש"ז איערבך זצ"ל בספרו מנחת שלמה (לו) נטה מדרך זו וכתב לפרש שמעשר ראשון [והוא הדין מעשר עני – ע"ש באורך], כיון שמותר לזרים ואין בו קדושה, הרי שמצוותו אינה אלא כדבר שבממון גרידא, לפיכך הלוקח פטור מנתינתו מפני סברת 'קאתינא...'. ואין צורך לשום לימוד על כך. ואולם בתרומת מעשר היה מקום להסתפק בדבר, שמא כיון שיש בה קדושה הריהי כתרומה גדולה שאין שייכת סברה זו לפוטרה כיון שהיא חוק הכהנים, או שמא לא נאמר חיוב תרומת-מעשר אלא מן המעשר שמחייבים ליתנו ללוי [וזה היתה דעתו של רב דימי לחלק מצד הסברה 'דלמא כאן בתרומה גדולה כאן בתרומת מעשר' – משמע שמצד הסברה חילק כן, אף בלא קרא] – ועל כך בא הכתוב לגלות על הסברה, ממשוטו של מקרא ולא דרשה מיתור הכתוב, שאין חיוב תרומת מעשר אלא ב'טבלים שאתה (- הלוי) לוקח מבני ישראל', כיון שחיוב תרומת מעשר מסתעף רק ממעשר ראשון הניתן ללוי. עד כאן תורף דבריו.

דף יב

ולא בשחוטא... – שאין קרוי 'שה' אלא חי [וכן בסמוך נסתפקו האם אפשר לפדות בנן פקועה אם לאו, כיון שדינו כשחוטא].

ונראה שכן הדין גם לענין החמור, אם הוא מת – שוב אין לו פדיון שאינו קרוי 'חמור'. וכן הביא מהרי"ט אלגאזי (אות יב יד) מהתוספתא (א, 1) ומהספרי (קרח), שאין פודים פטר חמור שמת. ואולם הפרישה (שכא, יט) כתב שיכול לפדותו (ע' בשו"ת אור לציון יו"ד כא).

[הפרישה כתב כן בדברי הטור לפרש כוונת דבריו. אך בפשטות נראה דוחק לפרש כן, שמשמיענו הטור חידוש גדול כבדרך אגב, מה גם שבתוספתא מפורש להפך. גם מדברי הרמב"ן והרא"ש יש לדייק שאין מועיל פדיון לאחר מיתה, שכתבו שאם פדה באופן מסופק כגון בשה נדמה ונתן לכהן ומת החמור – החמור יקבר. ואם מועיל פדיון עתה, הלא יכול להתיר החמור בהנאה ע"י שיפדנו עתה בשה או בשוויו ולהשאיר הפדיון אצלו. ואף באותו שה שנתן לכהן לכאורה יכול להתנות עתה ולומר שאם הפדיון לא חל באותה שעה, יחול עתה בשוויו, שמסתבר שלא גרע נדמה מאשר הפצים שפודה בהם בשוויו].

'ור' אליעזר מתיר בכלאים מפני שהוא שה ואוסר בכוי מפני שהוא ספק'. למסקנת הסוגיא בחולין (פ). ר' אליעזר מסופק האם חוששין לזרע האב, וסובר 'שה' – ולא מקצת שה. ולפי זה דברי ר' אליעזר 'מפני שהוא ספק' אמורים רק בצבי הבא על התישה, שלפי הצד שחוששים לזרע האב, אי אפשר לפדות בו שהרי הוא מקצת שה ומקצת חיה, ולפי הצד שאין חוששים – אפשר לפדות. אבל תיש הבא על הצביה – אין פודים בו מודאי ולא מספק, שהרי ודאי אינו שה שלם [גם אם חוששים לזרע האב], שהרי אמו מין חיה.

לפי זה צריך לדחוק בדברי רבנו גרשום 'ולא בכוי – הבא מן התיש ומן הצביה' – שמדבר על עצם הדין שאין פודין בו, וגם דבריו מתיחסים לתנא קמא, שכלל אין חילוק בין סוגי הכוי, אבל דברי ר"א 'מפני שהוא ספק' אכן אינם אמורים על סוג כוי כזה. או שמא יש לפרש 'מפני שהוא ספק' כלומר אינו שה גמור ומוחלט אלא במקצת [וכמדומה שמצינו לשון 'ספק' על כגון זה, מציאות ידועה שמקצתה כוו ומקצתה אחרת], ולעולם פסול לפדיה בודאי.

[אך זה אין לומר, שמקצת שה לר' אליעזר יעשה מקצת פדיון, כיון שהוא ענין ממוני, לכן שייך לפדות למחצה – חדא, אין לפדות לחצאין. ועוד הלא מבואר בסוגיא בחולין (עט: קלב.) שאם נוקטים שה ולא מקצת שה, אין חיוב מתנות כלל, אף לא לחצאין].

ולגרסת התוס' 'ר' אלעזר' מעיקרא לא קשה מידי, שיתכן וסובר דלא כרבי אליעזר דחולין.

'נתנו לכהן – אין הכהן רשאי לקיימו עד שיפריש שה תחתיו'. בנתינה לכהן אין מתקיימת מצות פדיה, אלא שמותר ליתן לכהן אם הוא מסכים כשם שמותר ליתן פטר-חמור לישראל אחר והוא יפדה. ומהרא"י (בפסקים וכתבים רלה. מובא בברכי יוסף) נסתפק האם מקיים בנתינה זו מצות נתינה, שהרי הכהן מפריש שה לעצמו ויש לו כל הפטר-חמור, והרי זה כמו נתינת כל שוויו לכהן (עפ"י חזון איש יז, ט).

'מה להלן פרט לכל השמות הללו'. מה שכתב רש"י שפסח אינו בא שחוט דבעינן שחיטה לשם פסח, נראה שאין כוונתו משום פסול 'שלא לשמה' [והרי השוחט חטאת לשום חולין כשר, דלאו מינה לא מהריב בה (זבחים ג.) ואמנם יש מדייקים מהרמב"ם שבפסח פסול, אך אין נראה שכוונת רש"י לחידוש זה], אלא כיון שמדין 'לשמה' בקדשים מבואר ששחיטת הזבחים אינה כשחיטת חולין, וכמו שאמרו (בזבחים מז) שהשוחט זבח וכסבור שהוא חולין פסול משום 'מתעסק'. וא"כ הוא הדין אם באמת הוא עתה חולין פסול, לפי שאין כוונתו בשחיטתו משום שחיטת זבח אלא כדי להתיר איסור נבלה גרידא, לכן נחשב 'מתעסק' כלפי שחיטת קדשים (כמו שפרש החזו"א זבחים כב, יג).

'איבעיא להו, מהו לפדות בפסולי המוקדשין... מאי, כיון דאסור בהנאה אין איסור חל על איסור, או דלמא כיון דלא תפיס פדיונו אפקועי איסורא בעלמא הוא'. יש להבין את הצד הראשון, והלא ודאי לא חל על השה איסור כלשהו ומהו 'אין איסור חל על איסור'? אך הכוונה היא היות שפטר חמור אסור בהנאה ואיסורו נפקע על ידי השה, אם כן יש לומר שהשה צריך להיות מותר לכל דבר, ואם היא אסור בגיזה ועבודה, במה יופקע איסור גיזה ועבודה מהפטר-חמור. ומובן לפי זה שכל הבעיה אינה אלא בתורת פדיון 'שה', אבל בשוויו – ודאי אפשר לפדות

בפסולי-המוקדשין, שהרי גם לאחר שנאסר בגיזה ועבודה, הלא שוה הוא לדמי הפטר-חמור ויכול להפקיע איסורו, דלא גרע משלקות ושאר דברים (נמוקי הגרי"ב).

וכן צדד בחזון איש (יו"ב) שבשווי ודאי אפשר לפדות אף בפסוה"מ, שהרי לא גרע מהקדש והלא נראה שהקדש מתחלל גם על פסולי המוקדשין, כשם שמתחלל על שכר פועלים וכדו' – שאין צריך רק שהקדש ירויח כנגד מה שמפסיד. וצדד לפי זה שמועיל ליתן לכהן קדשים קלים למ"ד ממון בעלים הם, וכן למנותו על פסחו ועי"כ יחול הפדיון.

[בחזו"א סוף בכורות מובאת פרפרת: פעמים שהפודה בפסוה"מ בעיר זאת אינו פדוי, הוליוכו לעיר אחרת – פדוי, הכיצד? ונראה שהתשובה היא שבעיר זאת אינו שוה לדמי החמור ולא חל הפדיון (והולך לשיטתו שאף בדיעבד פדה שלא בשווי אינו פדוי, דלא כמוש"כ כמה אחרונים), ובעיר אחרת הוא שווין].

ואולם יש מן האחרונים (טורי אבן; שפת אמת – ונשאר ב'צע'ג') שהקשו על דברי הגמרא שפשטו מ'כצבי וכאיל', והלא עדיין יש להסתפק בפדיה בשווי, האם אפשר בפסוה"מ – ומבואר שנקטו סוברת 'אין איסור חל על איסור' קיימת גם בפדיה בשווי.

(ע"ב) 'בהמת שביעית פטורה מן הבכורה... לאכלה אמר רחמנא – ולא לשריפה'. ואף ליתנה לכהן אין צריך. אף על פי שהבכור הוא אחד ממתנות כהונה, דין המתנה בבכור נובע מקדושה שחלה עליו וכיון שלא חלה קדושת בכור ליקרב, אין כאן דין מתנה (עפ"י זכר יצחק נב).

א. הערת הרי"ד ויור שליט"א: לכאורה נראה שבהמת שביעית שילדה בכור בעל מום – ינתן לכהן, דנ' דהדין של 'לאכלה ולא לשריפה' אינו מיעוט כללי שנתמעט שביעית מבכורה, אלא דנים על כל בהמה בנפרד אם היא לאכלה או גם לשריפה. ולכן אם נולד בכור בע"מ שאינו לשריפה כלל, שוב לא נתמעט מבכורה.

עוד בענין בהמת שביעית פטורה מן הבכורה – ע' במנחת שלמה מג, באריכות. וע"ע: משיב דבר ח"ה פה, ב; אגרות משה יו"ד ח"ג ככד, א; קהלות יעקב יג; ברכת מרדכי ח"ב יח, ז.

ב. יש להדגיש שהסברא דלעיל אמורה רק כשהופקעה קדושת הקרבה מעיקר דינו, אבל כאשר דבר אחר גורם לו שא"א להקריבו, כגון בכור שנולד בע"מ [וכן כבש בן עז בת רחל – ע' במובא להלן יז] – חלה בו קדושה לענין נתינה לכהן, הגם שאין בו דין הקרבה.

ז'חכמים אומרים אין חייבין באחריותו, כפדיון מעשר שני... וחכ"א אין צריך להקבר וטלה לכהן. וכן הלכה. הלכך הפודה פטר חמור בשה או בשאר כל דבר, מברך על הפדיון בשעת הפדיה ואין לו להמתין מלברך עד שיתן הפדיון לכהן כדרך שעושים בפדיון הבן – כי שם לא נעשית המצוה עד שיבוא הפדיון ליד הכהן, ואילו כאן המצוה נגמרה בשעת הפדיון (תוס' יא. רא"ש).

ועל הנתינה לא תקנו ברכה אעפ"י שגם היא מצוה – כתבו ראשונים (ע' תשובות המיוחסות לרמב"ן, קפט. וע"ע תשו' הרשב"א יח) משום שאין המצוה ליתן משלו מאומה אלא הכהנים משלחן גבוה זוכים. והנתינה נכללת בברכת ההפרשה. ע' שו"ת שבט הלוי ח"ב קעח.

'העיד ר' יהושע ור' צדוק על פדיון פטר חמור שמת, שאין כאן לכהן כלום'. כתב רבנו גרשום שעדותן כחכמים.

ולעיל (יא): אמרו שהכהן נהנה מן הטלה שמת, כיון שמת ברשותו. וצריך לומר שכשאמרו 'אין לכהן כלום' כלומר אין לו פדיון אחר, אבל השה הזה – שלו הוא (עפ"י תפארת ישראל. שו"ר מש"כ בחדושי ר' מאיר שמחה).

'אלא אדם בכור הוא דבעי קבורה, פשוט לא בעי קבורה?!' – וכיון שהקבורה דין בכל אדם ולא דוקא בבכור, אין מסתבר להצריך בכור-בהמה קבורה משום שהוקש לבכור אדם, שהרי אין הקבורה דין בבכור אלא באדם (כנ"פ. וצ"ב בפירוש רבנו גרשום).

דף יג

'רב ששת אמר... הא ר' אליעזר דמקיש (כצ"ל), הא רבנן דלא מקשי'. נראה שרבנו גרשום מפרש דברי רב ששת דלא כשאר ראשונים, שיעיקר זמן המצוה הוא לאחר שלשים, אלא שאם פדה קודם – לא עבר על מצוותו. ואולם משמע שלפי המסקנא נדחו דברי רב ששת וזמן מצוותו מתחיל מיד. ואעפ"י שבעצם אפשר עדיין לפרש כרב ששת, אך כיון שעל כרחנו לומר 'הא רבנן הא ר"א', שוב אין הכרח להוציא 'לאלתר' ממשמעו הפשוט. נמצא שלהלכה אין הבדל בין פירוש רבנו גרשום לשאר המפרשים.

'אי הכי מכאן ואילך או פודהו או עובר עליו מיבעי ליה'. משמע שלפי מה שאנו נוקטים שמצוה לפדותו לאלתר, אם אינו רוצה לפדותו – מצוה לעורפו לא לתר, ואינו ממתין עם העריפה עד לאחר שלשים יום – שאם ממתין מה מקשה הגמרא, הלא יש לפרש הברייתא כפשוטה. וכבר העירו אחרונים על לשון הרמב"ם (בכורים יב,ו) שאין נראה כן מפשטות דבריו. ויש מי שכתב (שבת הלוי. מובא לעיל י:) שאם רוצה לפדותו אלא שאין לו במה לפדות – ממתנינים לו עד שלשים יום. לאחר שלשים – אין ממתנינים לו כלום וחייב לפדות או לערוף. אבל אם אינו רוצה כלל לפדותו – צריך לעורפו לאלתר.

אך עדיין יש לשאול מה מקשה הגמרא, הלא מ"מ יש אופן שמצות עריפה תלויה ביום שלשים, ושפיר מתפרשת הברייתא שאין להמתין לאחר ל' מפדיה או מעריפה.

ונראה לבאר שיטת הרמב"ם כפשטות דבריו שאין חיוב עריפה אלא לאחר ל', וטעם הדבר כיון שזמן המצוה נמשך עד שלשים יום ואינו עובר עליו כששוהה זמן זה, הלכך אין אני קורא בו 'ואם לא תפדה', שהרי עוד לא עבר על מצות פדיה, וממילא לא נתחייב בעריפה. [וצ"ב מהו מקור לזמן שלשים, הלא רבנן לא מקשי לבכור אדם. ושמו מדרבנן הוא, משום השבת אבדה נתנו לו זמן עד שימצא שה שלא יפסיד חמורו, כדאמרינן (להלן כח.) לענין אכילת בכור בהמה טהורה שנתנו לו זמן שלשים יום מאותו הטעם]. אמנם נראה שאם ערף תוך שלשים – קיים המצוה, שהרי כשעורף ודאי שוב לא יפדה.

ונראה שהרמב"ם גרס בקושי הגמרא 'אי הכי מכאן ואילך או פודהו או עורפו או עובר עליו מיבעיא' [או שמא רק 'או עורפו או עובר עליו מיבעיא']. ושו"מ שכן גרס רבנו גרשום (וכע"ז בחזו"א. ונ' שחסרה שם תיבת 'או'). והקושיא היא, אם כוונת הברייתא לומר שמצות פדיון זמנה תוך שלשים, א"כ העיקר חסר מן הספר, שהיה צריך לומר שמכאן ואילך עובר אם לא פדה ולא ערף [ומה שנכתב בגליון על ר"ג, שלרב ששת אין מועיל פדיון לאחר ל' – אין נראה כלל]. וגם לפי הגרסא שלפנינו יש לפרש כאומר ליתני פודהו וכו' או עובר עליו' (ומצינו כדומה לזה, שצינו תחילת המאמר וכאילו אמרו "וכו" – ע' תוס' מעילה יב: ד"ה חלב; גטין פ: ד"ה ז), כלומר יאמר את האפשרות השלישית מלבד פדיה ועריפה, שהיא עיקר הנושא.

'מצות יעידה קודמת למצות הפדייה שנאמר אשר לא יעדה והפדה'. יש מפרשים שמצות פדיה מוטלת על האדון, לסייע בפדיונה לצאת. ואף על פי שיוצאת בעל כרחו אעפ"כ מקיים מצוה בדבר, כי מצד הדין ראוי היה לו לקבל בפדיונה לפי שוויה עכשיו, שהיא גדולה ובעלת מלאכה [וגם היה בדין